

AJA KVANTITEET JA KVALITEET EESTI KEELES

Nelikümmend seitse aastat tagasi avaldas Magnus Kindlam Keeles ja Kirjanduses” (1962, nr 2, lk 110–111) artikli „kuune ~ kuine ~ kuuline”. Tema eesmärk oli „mõningast süsteemi taotlev lähenemine” sellele ajamäärusliku täiendi paradigmale. Kummatigi jäi süsteemi alus puudu ja teenekas keelekorraldaja lõpetas oma arutluse pelga maitseotustuse-soovitusega: „Kas poleks ikkagi kõige ratsionaalsem vaadeldud kolmest tuletisest üks universaalseks teha? Tundub, et kõige sobivam selleks on *kuine*” (lk 111).

Pole mõtet vaidlustada tema ühtlustusettepanekut, täheldagem vaid, et keel otsib aina peenemat väljendust, valgub täitma filosoofilise mõtte universaalseid uurdeid. Keeleuniversaalid, mis siinsel juhul ajamääruslike atribuutide erisust seletaksid, on kvantiteet ja kvaliteet. Kõne all ei ole seejuures mitte keeleolluse enda kvantiteet ja kvaliteet, vaid keelega kirjeldatava tegelikkuse, täpsemalt: aja hulga ning eripära kategooriad.

Ajal on olemas niihästi kvantiteet kui ka kvaliteet. Kvantitatiivselt on aeg ühtlane kestus, jätkuvus (ld *tempus continuum*, vrd kr *kronos*). Kvalitatiivselt on aeg sündmuse ruum (ld *tempus constans*, vrd kr *kairos*).

Magnus Kindlam registreerib õigesti, et *-kuune* on reserveeritud ea tähistajaks (nt mitmekuune laps), *-kuuline* vastab küsimustele *kui pika kestusega?*, *kui kaua vältav?* (nt ühekuuline puhkus) ja *-kuine* kohta saaks esitada küsimuse *millal toimuv?* (nt juulikuine ilm). Sama tähenduserisus kehtiks ju

adverbiaalseltki: laps hakkas paarikuulselt roomama, täiesti talutav on *paarikuuliselt* (s.t paari kuuga) *trammijuhiks saanu* ja samuti *paarikuiselt* (s.t iga paari kuu tagant, vrd *igakuiselt*) *kontrollitav näitaja*.

Siit selgub ka erisuste süsteemne alus. Kestust ja vältust väljendav *-kuuline* mõõdab aja kvantiteeti, *tempus continuum*’i (duratiivne aspekt). Sündmust iseloomustav ajaparameteer (millal toimub?) väljendab aja(lõigu) kvaliteeti, *tempus constans*’i – vasteks *-kuine*. Kolmas võimalus, *-kuune*, ühendab aja kvantiteedi ja kvaliteedi: *pärast ema paarikuulist lapsepuhkust läks paarikuune laps vanaema hoida* – sündmus järgneb kestusele, lõpetab selle (efektiiv-perfektiivne aspekt).

Niisamuti käitub ajamääruslik paradigma *-päevane* ~ *-päevaline* ~ *-päine*. Vanust tähistab *-päevane* (nt *paaripäevane* laps, *paaripäevaselt* tundis laps isa ära). Kestust tähistab *-päevaline* (nt *paaripäevalised* kursused, kõnes lühemalt: *paaripäevased* kursused, sallida võiks kantseliitlikuvõitu *-päevaliselt*-adverbigi: „tähtpäevaliselt kõnelema”). Seisundit tähistab kindlalt *-päine* (nt *pühapäine* ilm, *puhkepäiselt* riides), ehkki see pole tänapäeval stiililiselt enam neutraalne.

Khevem on lugu sõnaga *aasta*: nt *paariaastane* laps ja *paariaastaselt* kooli, aga eelistatult ka *paariaastane* vangistus (ehkki talutav oleks ka *paariaastaline*) ja *iga-aastane* (vrd *aastaline*) kontroll.

Kui vaadata veel tunni, minuti ja sekundi paradigmat, siis võib tõdeda, et

eesti keeles tähtsustub hetk rohkem kui kestus. Aastaaegu tähistavate sõnade paradigmad *suvi ~ suvene ~*

su(v)ine, talv ~ talvene ~ talvine, kevad ~ kevadene ~ kevadine, sügis ~ sügisene toetavad aga vastupidist tõdemust.

<i>tempus continuum</i>		<i>tempus constans</i>
kui kaua?		millal?
kestus	vanus	sündmus
paarikuuline puhkus	paarikuune laps	juulikuine palavus
paaripäeva(li)ne streik	paaripäevane poiss	pühapäine ilm
paariaasta(li)ne vangistus	paariaastane tüdruk	tänav(u)aastane saak
		liigaasta(ti)ne pidustus
paaritunni(li)ne tööseisak	paaritunnine kutsikas	igatunnine kontroll
		paaristunni(ti)ne kontroll
paariminuti(li)ne paus	paariminutine vastne	igaminutine kellahelin
paarisekundi(li)ne vaikus	paarisekundine ainurakne	igasekundine sähvatus
paarisuvene ikaldus	paarisuvene varss	kesksu(v)ine äike
paaritalvene kooliharidus	paaritalvene kasukas	südatalvine päike
paarikevadene haigus	paarikevadene vasikas	varakevadine sula
paarisügisene karjasepõli	paarisügisene ranits	hilissügiseseid astrid

Süsteem ei saa päris sire – aga midagi siit paistab. Muu hulgas, et eesti keel on indoeuropotsentristlikult raskesti pakendatav. Otto Jespersen määratleb indoeuroopa keeltes verbi aspekti seitsme vastanduse põhjal: aorist/imperfekt, konklusiivsus/mittekonklusiivsus, kestvus/mööduvus, lõpetatus/lõpetamatus, ühekordsus/korduvus, püsivus/muutlikkus, tulemise silmaspeetavus/silmaspidamatus. Eesti keeles

ilmneb aspekt aga, nagu näha ajamääruslike täiendite paradigmadest, kvantitatiivse aja ning kvalitatiivse aja kokkupuutes. See on vähemalt esialgu veel keelefilosoofide, mitte keelekorraldajate pärusmaa.

LINNAR PRIIMÄGI